

DEN KRISTNA MYSTIKEN
(att växa och blomstra som människa)

”Ty i honom är det vi lever, rör oss och är till...
Vi har vårt ursprung i honom.”
(Apg. 17:28)

Tack för inbjudan att komma hit och samtala med er om den kristna mystiken, eller som den danske filosofen och teologen Sören Kierkegaard sade: ”den eviga saligheten”. En del av det som jag ska prata om finns i min bok ***Kristen andlighet: sökandet efter jaget, den slutgiltiga verkligheten och villkorlös kärlek***. Också i min lilla skrift ”den kristna mystiken”. Eftersom detta ämne är svårt att fånga har jag tagit fram några bilder som åskådliggör det som jag vill förmedla.

Ordet ”mystik” är mångtydligt, diffust och oklart. Det används för att beskriva många olika fenomen, t.ex. upplevelsen av ”det outsägliga” och ”det numinösa”. Mystikforskaren Antoon Geels skriver i sin bok ***Medvetandets stilla grund: mystik och spiritualitet i världens religioner*** att ”*mystik erfarenhet är erfarenhet... av en högre eller en yttersta verklighet*”. För att min användning av ordet ”mystik” skall vara så klar och tydlig som möjligt har jag valt att börja med två viktiga preciseringar.

Den första preciseringen har att göra med distinktionen mellan objektiv och subjektiv ontologi. I boken ***The Rediscovery of the Mind*** argumenterar den amerikanske filosofen John Searle för dessa två distinkta ontologier. Den objektiva ontologin uppfattas som den yttre mätbara verkligheten, som har med storlek, form, massa och rörelse att göra. Den subjektiva ontologin uppfattas som den inre privata verkligheten, som har med olika typer av upplevelser att göra. Jag vill hävda att den mystiska erfarenheten tillhör, först och främst, den subjektiva ontologin, dvs. den handlar om individers privata upplevelser, om hur det är att vara i ett inre tillstånd.

Jag vill också hävda att den subjektiva ontologin är omöjlig att fånga ur ett tredjepersonsperspektiv, dvs. ett vetenskapligt perspektiv. För att verkligen förstå den subjektiva ontologin måste man utgå ifrån det förstapersonsperspektivet. Man måste själv uppleva hur det är att vara i ett inre tillstånd och detta gäller i högsta grad den mystika erfarenheten. Man måste träda in i det mystika tillståndet för att förstå det. Eller som det står i psaltaren 34 vers 9: *”Se och smaka Herrens godhet”*.

Jag vill påstå att den mystika erfarenheten är ett verkligt fenomen som har både subjektiva och objektiva egenskaper. Sedan 20 år tillbaka pågår ett intensivt försök att identifiera den mystika erfarenhetens neurofysiologiska strukturer. Forskare som Andrew Newberg, Richard Davidson och Mario Beauregard undersöker hjärnor hos buddhistiska munkar och karmelitnunnor för att se hur deras hjärnor fungerar när de befinner sig i det mystika tillståndet. Jag tror inte att en beskrivning av munkars och nunnors hjärnors neurofysiologiska strukturer kan hjälpa oss att fånga hur det är att vara i det mystika tillståndet.

Den andra preciseringen har att göra med tre fundamentala begreppsramar som reglerar hur vi ser på den subjektiva ontologin och därmed den mystika erfarenheten.

Den första begreppsramen är den metafysiska dualismen. Den hävdar att den subjektiva ontologin är helt och hållet oberoende av den objektiva ontologin. Under antiken och medeltiden var Platons idealism, en form av metafysisk dualism, den dominerande livsåskådningen. Så här står det i dialogen *Faidon*. *”Och själen resonerar nog som bäst när ingen av dessa saker stör den, varken hörsel, syn eller smärta, inte heller någon njutning, utan när själen så mycket som möjligt är själv för sig själv, tar farväl av kroppen och i största möjliga utsträckning bryter all förbindelse och kontakten med den och sträcker sig efter det som är.”*

I modern tid har den franske filosofen Rene Descartes förespråkade en liknande form av metafysisk dualism. Han menade att *res cogitans* (den immateriella tänkande substansen) kan existera oberoende av *res extensa* (den materiella icke-tänkande substansen). Han skrev i "den sjätte meditationen": "*Det är säkert att 'Jag', dvs. min själ genom vilken jag är den jag är, är helt och hållet skild från kroppen och kan existera utan den.*" Den metafysiska dualismen har förlorat sin attraktionskraft och spelar en allt mindre roll i västvärldens intellektuella liv, åtminstone i Europa.

Den andra begreppsramen är den materialistiska monismen. Den växte fram under 1500- och 1600-talen och tar ett tydligt avstånd ifrån den subjektiva ontologin, och särskilt existensen av självständiga eviga eller odödliga själar. Den menar att allt som existerar är olika former av materia; det finns endast olika tillfälliga system av organiserade partiklar.

Den materialistiska monismens verklighetsuppfattning är mekanistisk och deterministisk; universum anses vara ett stängt fysikaliskt system. Det finns ingen plats för subjektiva upplevelser och medvetandet uppfattas som hjärnans kapacitet att ordna sinnesintryck, att bearbeta elektrokemisk information. Den utesluter förekomsten av ett informationsflöde mellan en "materiell" och "immateriell" verklighet. Så här skrev den 1600-tals brittiske filosofen Thomas Hobbes.

"Universum, det vill säga allt som existerar, är materiellt, det vill säga kroppsligt, och har storlekens mått, det vill säga längd, bredd och djup. Varje del av en kropp är likaså kropp och har samma slags mått."

Ett uttryck för den materialistiska monismen finns i Francis Cricks bok om medvetandet, ***Den häpnadsveckande Hypotesen (The Astonishing Hypothesis)*** från 1994. Crick var en framstående vetenskapsman och tillsammans med James Watson upptäckte de den molekylära strukturen hos DNA. Det var år 1953. Så här står det i boken: "*Den häpnadsveckande hypotesen är att du själv, dina*

glädjämnen och sorger, dina minnen och framtidsdrömmar, din känsla av att vara en unik individ, din fria vilja – allt detta är i själva verket inget annat än beteendet hos ett vidsträckt nätverk av nervceller.”

Mycket av det moderna försöket att förstå människans existens och hennes förutsättningar att växa och blomstra är starkt påverkat av den materialistiska monismen.

Den tredje begreppsramen växte fram under slutet av 1700-talet och början av 1800-talet som en reaktion mot den materialistiska monismen. Ibland kallas den naturalismen. Den tar ett tydligt avstånd ifrån både metafysisk dualism och materialistisk monism. Den bejakar både den subjektiva och objektiva ontologin. Den menar att den subjektiva ontologin är intimt sammankopplad med den objektiva ontologin; *”varje mentalt tillstånd har en neurofysiologisk struktur”*. Det existerar inga självständiga eller kroppslösa själar; det finns inga subjektiva upplevelser som saknar neurofysiologiska strukturer. Men hur dessa två ontologier är sammanbundna med varandra och påverkar varandra är oklart.

- Uppstår subjektiva upplevelser ur hjärnans elektrokemiska aktiviteter eller är båda manifestationer av en mer fundamental ontologi?
- Hur förändras medvetandets innehåll, t.ex. övergången från en livshållning A till en annan livshållning B?
- Kommer utvecklingen inom kvantfysiken att påverka vår syn på verkligheten och därmed vår syn på relationen mellan hjärnan och medvetandet?

Det pågår intressanta studier kring dessa och liknande frågor, t.ex. i Stuart Kauffmans bok *Reinventing The Sacred: A New View of Science, Reason and Religion*, ges en inblick i teorin om Emergens. Jag har inte utrymme här att gå in på några av dessa studier.

Mot bakgrunden av dessa två viktiga preciseringar vill jag hävda att den naturalistiska synen på den subjektiva ontologin är rimlig. Jag vill också hävda att naturalismen utgör en legitim och trovärdig begreppsram för en kristen mystik. Några av dagens teologer, t.ex. David Griffin, Arthur Peacocke, Nancey Murphy och Philip Clayton argumenterar för en teologisk naturalism. De menar att naturalismen inte utesluter en uppfattning att hela tillvaron, i all dess komplexitet och mångfald, är en enhet och att tillvarons absoluta grund, den eviga skaparkraften, genomsyrar allt. *"Allting är i Gud"* eller som Paulus sade: *"Ty i honom är det vi lever, rör oss och är till... Vi har vårt ursprung i honom"*. (Apg 17:28) Det går att förena panenteism med naturalismen.

En modern kristen författare som förespråkar en form av naturalistisk mystik är den danske filosofen och teologen Sören Kierkegaard. Han föddes år 1813 och dog 1855. Han hämtade mycket av sin intellektuella inspiration från den tyska idealismen och romantiken och särskilt filosofer som Hegel, Schelling och Lessing, vilka förespråkade en form av naturalism och därmed ett förnekande av både metafysisk dualism och materialistisk monism.

Kierkegaard skrev ett 40-tal böcker mellan år 1840 och 1855 och i sitt stora filosofiska verk *Avslutande ovetenskaplig efterskrift* från år 1846 hävdade han att människans uppgift är att bli subjektiv. Så här står det: *"Alltså, att bli subjektiv skulle vara den högsta uppgift som varje människa är ställd inför, på samma sätt som den högsta lönen, en evig salighet, bara är till för den subjektive, eller rättare, blir till för den som är subjektiv."*

Att bli subjektiv, att ta sig an "det existentiella kravet", är att förverkliga sin fulla potential som människa, att leva som *ande*, dvs. med *"hela sitt hjärta, hela sin själ, hela sitt förstånd och hela sin kraft"*. (Mk. 12:30) Det gäller att inte förneka någon väsentlig del av sig själv. Kierkegaard uppfattade människan som en enhet och i boken

Sjukdomen till döden från 1849 skrev han: "Människan är ande. Men vad är ande? Ande är självet. Men vad är självet? Självet är ett förhållande, som förhåller sig till sig självt...Människan är en syntes av oändlighet och ändlighet, av det timliga och det eviga, av frihet och nödvändighet, kort sagt en syntes."

Eftersom det intellektuella klimatet i Europa under 1700- och 1800-talen präglades av ett nonchalerande av människans inre liv valde Kierkegaard att betona den enskilda individens kreativa förmåga – den fria viljan – som utgör källan till uppkomsten av värde och mening, svar på existentiella frågor som:

- Vart är jag på väg?
- Vilket är mitt livsmål?
- Hur kan jag uppnå mitt livsmål?

Kierkegaard påpekade i början av **Avslutande ovetenskaplig efterskrift** att den västerländska kulturen blir allt mer inriktad på det rationella tänkandet. Han skrev: "Alla tycks befinna sig väl, alla blir de mer och mer objektiva. Subjektets personliga oändliga intresse i lidelse...försvinner mer och mer, allteftersom avgörandet skjuts upp... Det vill säga: problemet blir aldrig till, man har blivit för objektiv för att ha en evig salighet, ty denna ligger just i det oändliga personliga intresset i lidelse, och det är just det man uppger för att bli objektiv."

Längre fram i boken står det: "Min huvudtanke var att man i vår tid genom det myckna vetandet hade glömt vad det är att existera, och vad innerlighet betyder..."

Jag vill nämna här att under de senaste 20 – 30 åren har Antonio Damasio forskning (se böcker som **Descartes Error, The feeling of what happens** och **Looking for Spinoza**) visat att våra känslor (eng. emotions and feelings) spelar en mycket betydelsefull roll när det gäller att göra existentiella val. Känslor ger vår existens den nödvändiga energi som möjliggör ett ställningstagande, en vilja att leva

eller dö för något. Utan känslor blir det svårt att uppleva tillvaron som ond eller god, meningsfull eller meningslös.

Kierkegaard tog på sig uppdraget att påminna sin samtid och kommande generationer om det inre livets betydelse för mänsklig växt och blomstring (*eudaimonia*). Så här står det i boken **Enten – Eller** från 1843: *”Därför kämpar jag för friheten... för framtiden... Det är den skatt jag har för avsikt att efterlämna till dem jag älskar i världen. Ja, om min lille son i detta ögonblick vore gammal nog att förstå mig rätt och min sista stund hade kommit skulle jag säga till honom: Jag lämnar ingen förmögenhet efter mig, inga titlar och värdigheter, men jag vet var det ligger en skatt begravnen som kan göra dig rikare än hela världen, och denna skatt tillhör dig... Denna skatt är nedlagd i ditt eget inre: det finns ett antingen – eller som gör en människa större än ängarna.”*

Kierkegaard har identifierat tre grundläggande typer av livshållningar, nämligen den estetiska, estiska och religiösa livshållningen.

I den estetiska livshållningen riktar individen sin uppmärksamhet mot behovstillfredsställelse, t.ex. njutningar i form av god hälsa, kunskap och rikedom. En sådan livshållning anses vara präglad av splittring, yttre styrning, njutning och förtvivlan. Kierkegaard hävdade att varje estetisk livshållning är präglad av förtvivlan eller tungsinne eftersom individen inte utgår från sin fulla potential, t.ex. sin fria vilja. Så här står det i **Enten – Eller**: *”Det kommer ett ögonblick i en människas liv, då omedelbarheten liksom har mognat och då anden kräver en högre form, i vilken den kan fatta sig själv som ande... om detta inte inträffar, om rörelsen hejdas och pressas tillbaka, inträder tungsinnet.”* Tungsinnet är andes hysteri som *”består i att inte djupt och innerligt vilja, vilket är alla synders moder.”* Han skrev: *”Denna sjukdom ... är allmänt förekommande i vår tid, det är den som hela det unga Tyskland och Frankrike suckar under.”*

Kierkegaard ansåg att en intensiv upplevelse av tungsinne eller förtvivlan kan driva en människa vidare mot ett högre stadium, den etiska livshållningen, medvetenheten om och förverkligandet av kapaciteten att skapa värde och mening. Den enskilda individen lever som *ande* med *"hela sitt hjärta, hela sin själ, hela sitt förstånd och hela sin kraft"*. Han hävdade att denna livshållning är präglad av enhet, inre styrning, salighet och ångest. Så här står det i boken ***Enten – Eller***. *"Om du vill förstå mig rätt så kan jag gärna säga att det vid väljandet mindre kommer an på att välja det rätta, än på den energi, det allvar och patos, varmed man väljer. Däri visar sig personligheten i sin inre ändlighet, därigenom konsolideras personligheten."*

För Kierkegaard är det lidelsefulla skapandet av värde och mening en nödvändig förutsättning för en upplevelse av salighet, mänsklig växt och blomstring (*eudaimonia*). Utan den fria viljans kreativa rörelse, utan att individen ser olika möjligheter och väljer det alternativ som han eller hon är beredd att leva och dö för, blir det inget autentiskt mänskligt liv.

Kierkegaards syn på människans strävan att uppleva salighet är inte begränsad till den fria viljans kreativa rörelse. Han ansåg att det är möjligt för en individ att ta ett steg bortom sig själv och låta sig inspireras av tillvarons absoluta grund, varat självt, den eviga skaparkraften. Individen kan uppnå ett högre stadium av mänsklig växt och blomstring, nämligen den eviga saligheten. Han upprepade gång på gång i boken ***Fruktan och bävan*** från 1843 att *"tron är den högsta lidelsen hos människan"*. Liknande uttryck förekommer i ***Avslutande ovetenskaplig efterskift***. *"Se, tron är ju subjektivitetens högsta lidelse."*

I alla kulturer förekommer beskrivningar av människors längtan efter en upplevelse av tillvarons absoluta grund, "den levande Guden". Så här står det i psaltaren 42 verserna 2 – 3: *"Som hjorten längtar till bäckens vatten, så längtar jag till dig, O Gud. Jag*

törstar efter Gud, efter den levande Guden. När får jag komma, när får jag träda fram inför Gud?"

Det finns också beskrivningar av individer som träder in i "det numinösa", bestiger "Guds heliga berg", upplever "det rena medvetandet" och säger "*jag lever, fast inte längre jag själv, det är Gud som lever i mig*". (Gal.2:20) Så här står det i 2:e Moseboken, kapitel 24 och verserna 15 – 18: "*När Mose hade gått upp på berget täcktes det av ett moln. Herrens härlighet vilade över Sinaiberget...Mose gick in i molnet...och stannade där i fyrtio dagar och fyrtio nätter.*" Längre fram, i kapitel 34 och vers 29 står det: "*När Mose gick ner från Sinaiberget...utgick det en strålgrans från hans ansikte, därför att han hade talat med Gud.*" I första kungaboken kapitel 19 och vers 12 kan man läsa om Elias möte med Gud i "ett stilla sus".

Kan en människa verkligen uppleva tillvarons absoluta grund, varat som det är i sig självt? Kan den enskilda individen suspendera "det etiska" ("det allmänna")? Vad är den högsta existentiella nivån som en människa är kapabel att uppnå? Vad kan vi människor åstadkomma?

Det moderna rationella tänkandet ifrågasätter människors möjligheter att träda in i "icke vetandets moln". Mystikforskare som Steven Katz anser att en upplevelse av tillvarons absoluta grund är omöjlig. Människor är oförmögna att frigöra sig från sina kulturella sammanhang. Andra mystikforskare, t.ex. Robert Forman menar att det är möjligt för en människa att överskrida sitt kulturella sammanhang. Det är korttänkt att på förhand utesluta människans möjligheter att transcendera sig själv. Historien vittnar om människans ständiga framåtskridande, t.ex. vidgandet av empatins och medkänslans cirkel.

Det finns en lång tradition inom den kristna mystiken som betonar den enskilda människans möjligheter att lämna dalen för att ensam bestiga berget, träda in i

”icke-vetandets moln” och nollställa sinnen, tänkandet och viljan dvs. suspendera ”det etiska” (”det allmänna”) genom att helt och hållet tömma sig (*kenosis*).

Under 500-talet anslöt sig den syrianske munken Pseudo-Dionysios till denna tradition, den s.k. apofatiska mystiken. Så här skrev han till sin gode vän Timoteos. *”Timoteos, min vän, mitt råd till dig i ditt sökande efter det absoluta här i världen är: lämna bakom dig allt du sett och förstått; allting dina sinnen och din tanke begriper; allt som finns och allt som inte finns. När du lagt allt detta bakom dig, ska du sträva uppåt mot en högre förening med Honom som är bortom allt förstånd och allt som finns i världen.”*

Den medeltida mystikern Mäster Eckhart och den 1500-tals spanske mystikern Johannes av Korset anslöt sig också till denna tradition. Jag vill påstå att Kierkegaard anslöt sig till denna tradition när han i boken ***Fruktan och bävan*** berättade om Abrahams tredagars resa till Moriaberget. Han skrev: *”Abraham överskred genom sin handling det etiskas sfär och hade ett högre τέλος utanför, i förhållande till vilket han suspenderade det etiska.”*

Abraham lämnade *”all mänsklig beräkning”* och i trons kraft besteg Moriaberget. Han gjorde trons språng genom att övergå till en annan kategori (μεταβασις εις αλλο γενος). Denna idé om ett kvalitativt språng har Kierkegaard hämtat hos Lessing som i sin tur hämtade idén hos Aristoteles. Kierkegaard tog inte avstånd ifrån människans rationella kapacitet. Han ville bara betona människans möjlighet att ta ett steg bortom förnuftet genom att träda in i trons värld.

Abraham var övertygad om att han skulle få sin son Isak tillbaka; *”i kraft av det absurda, i kraft av att för Gud är allting möjligt”*. Abraham förverkligade trons dialektik som *”är det finaste och märkvärdigaste av allt”*. Trons dialektik är en dubbelrörelse, oändlighetens och ändlighetens rörelse. Dessa två rörelser är mycket svåra att genomföra och enligt Kierkegaard är det bara några få människor som har lyckats

göra dessa två rörelser. Han skrev: *"Jag måste uppriktigt erkänna: Jag har inte i min praktik funnit ett enda pålitligt exemplar, fördenskulle vill jag inte förneka att kanske varannan människa är ett sådant exemplar."*

I likhet med Lessing förmådde inte Kierkegaard själv att genomföra trons två rörelser och särskilt inte ändlighetens rörelse, "den paradoxala rörelsen". Han skrev: *"Se, denna rörelse förmår jag inte göra. Så snart jag vill göra den förändras allt och jag flyr tillbaka i resignationens smärta. Jag kan simma i livet, men till detta mystiska svävande är jag för tung."*

Gång på gång i **Fruktan och bävan** uttryckte han sin oförmåga att träda in i trons värld. Han skrev: *"Jag är inte obekant med livets nöd och faror, jag fruktar dem inte, jag går dem oförfärat till mötes. Jag är inte utan förtrogenhet med det fasansfulla... men jag vet ganska väl att även om jag modigt går det till mötes så är dock mitt mod inte trons mod och kan inte ens jämföras med det. Jag kan inte göra trons rörelse, jag kan inte sluta ögonen och tillitsfullt störta mig ut i det absurda, det är mig en omöjlighet, men jag berömmar mig inte därav."* Han skrev vidare: *"Jag kan ganska väl stå ut med att leva på mitt sätt, jag är lycklig och nöjd, men min glädje är inte trons och är i jämförelse med denna olycklig."* Och vidare: *"Jag kan göra det stora trampolinsprång, genom vilket jag går över i oändligheten, min rygg är som en lindansares, böjd redan i barndomen, varför det faller sig ganska lätt, jag kan, ett tu tre, gå på huvudet i tillvaron, men nästa steg kan jag inte ta; ty det vidunderliga kan jag inte göra, bara häpna över."*

Trons rörelser är omöjliga att beskriva; trons rörelser är handlingar och den högsta formen är den villkorlösa kärleken. I boken **Kärlekens gärningar** från 1847 pekade Kierkegaard ut några av den villkorlösa kärlekens grunddrag. Han skrev: *"Vad är det som verkligen förenar det ändliga och oändliga? Vad annat än kärleken vilken därför finns före allt annat och förblir när allt annat försvinner."* Han skrev vidare: *"Du skall älska."* Endast när det är en plikt att älska, endast då är kärleken för evigt skyddad mot varje förändring. *För evigt fri i välsignat oberoende. Evigt och glädjefyllt skyddad mot ångest."*

Den enskilda individens upplevelse av förening med Gud, tillvarons absoluta grund, och den villkorlösa kärlek som flödar fram ur föreningen är alltid självvident, dvs. endast individen kan veta att hon har varit i Gud och Gud i henne. Vetskapen om den mystiska erfarenheten hör hemma i det förstapersonsperspektivet.

Jag har nu presenterat några grunddrag i Kierkegaards naturalistiska (nondualistiska) mystik:

- Tillvaron (existensen) är en enhet, oändligt, komplext och förunderligt.
- Människans uppgift (det existentiella kravet) är att bli subjektiv, att förverkliga sin potential med *"hela sitt hjärta, hela sin själ, hela sitt förstånd och hela sin kraft"*.
  - Individen kan förädla sitt inre liv
  - Individen kan leva i harmoni med andra, social *homeostas*
  - Individen kan uppleva en förening med tillvarons absoluta grund, hon kan bli gudomliggjord (*theosis*).
  - Individen kan leva ett liv präglad av villkorlös kärlek.

Ted Harris